

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ GÖRSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet ŞAHİN*

ÖZET

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın modeli betimsel bir surveydir. Doküman incelemesine dayalı nitel ver¹i toplama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma evrenini Milli Eğitim Bakanlığı'na onaylanan ilköğretim altıncı sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Veriler, ders kitaplarının en büyük ünitesi olan "İpek Yolunda Türkler" ünitesi değerlendirilerek elde edilmiştir. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla alt amaçlara uygun olarak rubrik geliştirilmiştir. Veriler, rubriklerde yer alan ölçütlere göre analiz edilmiş ve kitap içerisinden seçilen somut örneklerle desteklenmiştir. Bu veriler, metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması, görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlı olması, görsel öğelerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi, görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması ve görsel öğeler öğrenciyi düşündürmesi açısından analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, ders kitaplarında, resim, fotoğraf ve harita tüm ders kitaplarında, tablo ve kronolojik sıralamalar kullanılmış, ancak şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görsel öğeler kullanılmamıştır. Ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin mesaj tasarım ilkeleri açısından etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Mesaj Tasarımı, Görsel Tasarım, Değerlendirme.

THE EVALUATION OF TEXTBOOKS IN TERMS OF VISUAL DESIGN PRINCIPLES

ABSTRACT

This research was conducted to evaluate textbooks in terms of visual design principles. This research is a descriptive survey model. In this research, based on qualitative data collection methods were used to examine the document. The books that were approved by the Ministry of National Education, as to be used in sixth-grade Social studies courses, comprised the research universe. Experiments covered "Turks on the Silk Road" unit which has the largest volume in the textbooks. In order to collect data for the study, a rubric scale were developed by the researcher. Data were analyzed in accordance with the rubrics and selected perceptible text-examples were used to demonstrate the inferred results. These data are analyzed and interpreted in terms of visual elements to support the contents of text, placement of these elements in the page, and effective use of these elements in terms of technical specifications and making students think about the subject matter. According to findings of research pictures,

* Yrd. Doç. Dr. , Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Eğitim Programları ve Öğretim, mehmetshahin_38@hotmail.com

photos, map, tables, chronological orders are used in all textbooks; but visual elements such as diagrams, charts, concept maps, puzzles, conceptual cartoon etc. are not used. It is concluded that visual elements used in textbooks are not effective in terms of message design principles.

Key Words: Social Studies Course, Message Design in Textbooks, Visual Design, Rubric in Textbooks.

Giriş

Eğitimin her kademelerinde kullanılan ders kitapları öğretmenin dersini düzenli ve daha sistemli bir şekilde sunmasına olanak sağlayan bir araçtır. Ders kitapları, aynı zamanda öğretim programları ile ilgili konularda öğrencilere de bilgi sağlamaktadır. (Pelletier 1995). Ders kitapları ilgili konularda öğrencilere belirli ipuçları verir ve onlara toplumun istediği davranışları kazandırır, araştırma ve inceleme yapmaya yönlendirir, en uygun öğrenme-öğretme olanağı sunar (Kılıç, 2005). Ders kitapları öğretmenler ve öğrenciler tarafından en çok başvurulan kaynak olması nedeniyle eğitimin kalitesi, ders kitaplarının kalitesiyle yakından ilgilidir. Hartley (1990) ders kitaplarında bulunması gereken özelliklerin tercih edilme derecesini araştırmıştır. Bu tercihler arasında ilk on sırayı başlıklar, bölüm konusu, bölüm özetleri, karikatürler, renk kullanımı, altı çizilen sözcükler, fotoğraflar, boşluklu genel yapı, alt başlıklar ve tablolar oluşturmuştur.

Görsel öğeler, metindeki yazılı anlatımı destekleyen, içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştıran, okuyucuyu görsel olarak düşündüren metin içerisindeki resim, grafik, diyagram, tablo, harita, ağ çizelgeleri vb. unsurlardan oluşur. Görsel materyallerin etkililiği, onları kullananların kişilik özelliklerinden etkilenir. Hatta görsel materyali kullananların önceki bilgileri bunlardan yararlanma derecesini etkiler. Örneğin metin içerisinde verilen haritalar metinden öğrenmeyi geliştirir. Okuyucunun içerikle ilgili ön bilgisinin olması halinde haritanın etkisi daha çok artar (Schwartz ve ark., 1998). Resimlerin, içeriği kavramaya yardımcı olma, dikkati çekme, motive etme, soyut ve karmaşık kavramları açıklama gibi işlevleri yerine getirir. Görsel öğeler yoğunlaştırılmış bilgi içermeleri nedeniyle kolayca yorumlanır, hatırlamayı kolaylaştırır, ilgi ve dikkat çeker. Ayrıca iletişim sürecini güçlendirmek için tablolar, grafikler ve görseller gibi birçok araç kullanılabilir (Wright, 1980).

Tablolar içerdikleri karmaşıklık, detay ve boyutları açısından çok farklı olabilir. Tablolar, diyagramlar, çizimler, grafikler vb. öğeler metin içerisinde basit ve tutarlı şekilde kullanılması bu öğelerin etkililiğini artırır. Metnin görsel öğelere referans vermesi ve görsellerin de metni doğrudan destekleyecek nitelikte olması gerekir. Estetik kaygılarla motivasyonu artıracak görseller kullanılabilir ancak bunların okuyucunun metni anlamasına yardımcı olması şüphelidir. Bir konunun görsel materyallerle desteklenmesi, öğrencilerin okuduklarını anlama, hatırlama ve kullanımını kolaylaştırır (Yalın, 1996a).

Bertin'e (1983) göre, grafiklerin tasarımları önceden tanımlanmış standartlara dayanır. Bu nedenle tek anlamlıdır. Tablolar, fotoğraflar ve dizimler gibi görsel öğeler çok anlamlıdır. Çünkü bunların yorumları öznel ve anlam belirsizliği içerir. Goodman'a (1968) göre, simgesel olan grafiklerde unsurlar ve karşılıkları arasında bire bir uyuma yoktur ve her unsur sadece bir anlama sahiptir. Fotoğraflar ve çizimler çok anlamlıdır. Onların tek bir sembolleri birden fazla anlama işaret edebilir.

Ders kitaplarında kullanılan renk, görsel bütünlüğe sağlanmasına ve grafik iletişime önemli katkıda bulunur. Gereğinden fazla ve bilinçsiz renk kullanımı karmaşık görsel yapı oluşturur. Kitap tasarımında genellikle renklerin, öğrenci psikolojisi üzerindeki etkileri ve içerdiği anlamlar dikkate alınmamaktadır. Soğuk renkler uzaklık ve derinlik etkisi yaratır. Sıcak renkler izleyeni neşelendirir ve daha dikkat çekicidir (Kaptan ve Kaptan, 2004).

Görsellerin tek başına veya yazıyla birlikte kullanılması öğrenmeye sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Görsel materyallerin mesajı açık hale getirdiği için öğrenmeyi daha çok kolaylaştırdığı, yazılı metinle birlikte kullanılması halinde etkisinin arttığı, ayrıca görsel materyallerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduğu söylenebilir (İşler, 2003).

Yazılı bir metinde içeriği desteklemek için kullanılan görsel öğelerin sayısı ve içerikle tutarlı olması önemlidir. İçerikle tutarlı olmayan görsel öğeler, metnin açıklanmasında, somutlaştırılmasında, bilgilerin kalıcı olmasında ve öğrenciyi düşündürmesinde etkili olmaz. Çünkü “Bir ders kitabında konu ile ilgili olmayan görsel bir materyalin konunun öğrenilmesini kolaylaştırması bakımından bir etkisi yoktur” (Yalın, 1996b, s.2).

Görsel öğelerin metnin içeriğini etkili bir şekilde desteklemesi için metinle görsellerin kullanıldığı yerlerin tutarlı olması gerekir. Metinle onu destekleyen görsel öğeler arasında ilgisiz metinlerin ya da görsellerin girmesi etkililik derecesini azaltır. Bu nedenle metinle görsellerin birbirini tamamlayacak bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Özellikle metinle, görsel öğelerin aynı sayfa içerisinde birbirinden uzak kalması ya da farklı sayfalarda yer alması mesajın etkisini azaltacağı için görsel öğeler metnin üstünde, yanında ya da metnin altında yer almalıdır.

Ders kitaplarında resimleme, fotoğraf, şekil, tablo, şema vb. görsel öğelerin yerleştirilmesinde monotonluktan kaçınılmalıdır. Görsel öğeler kitap sayfasında hep aynı yerlere yerleştirilmemeli, devamlı çerçeve içine alınmamalı ve hep aynı büyüklükte olmamalıdır. Ders kitaplarında görsel öğeler sayfa içerisine okuma akışını engellemeyecek biçimde yerleştirilmelidir. Görsel öğeler başlığın altına, metnin ortasına, paragraf arasına yerleştirilmemeli ve görsel öğeler bölünmemelidir (Keser, 2004, s.11-13). Ders kitabında kullanılan görsel öğelerin teknik yönden bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özellikler şu şekilde açıklanabilir (Yalın, 2000; Keser, 2004; Alpan, 2004; Eşgi ve Dursun 2008).

Resimler yalın, anlaşılır olmalı ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmalıdır. Resimlemelerde kullanılan figürlerin hareketleri sağlam çizilmeli, görsel öğeleri oluşturan biçimler ne tam gerçekçi ne de tam soyut olmalıdır. Bir görsel öğeye bakarken göz hareketleri daha çok sol üst köşede odaklanacağı için, vurgulanması gereken öğelerin sol üst köşeye yerleştirilmesine özen gösterilmelidir. Vurgulama yapmak amacıyla, ok ve benzeri yön gösteren araçların kullanılması, önemli öğe için diğerlerinden daha parlak bir renk kullanılması, temel öğenin diğerlerinden daha büyük yapılması, vurgulanmak istenilen madde rengi ile zemin arasında kontrast oluşturulması, diğer şekillerden farklı bir şekil kullanılması gerekir. Görsel öğeleri tasarlamada kullanılan çizginin (iskeletin) genellikle yön duygusu için kullanılması gerekir. Kalın çizgiler yükseklik, genişlik ve derinlik duygusu verir. İnce çizgilerden daha etkilidir. Eğik çizgiler dengesizlik etkisi yaratır.

Görsel öğeler, sayfa içerisine dengeli biçimde yerleştirilmeli ve simetrik (formal) denge kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Dinamik olması ve izleyen dikkatini görsele daha çok çekmesi nedeniyle asimetrik (informal) denge kullanılması yeğlenmelidir. Boşluk ve doluluk oranının dikkat edilmelidir. Görsel materyallerde renk aslına uygunluğu arttırmak, bir öğeyi vurgulamak, duygusal tepkiler yaratmak için kullanılır. Renkler, önemli bilgi ve ayrıntılara ışık tutacak, benzerlik ve farklılıklara işaret edecek, estetik duygu uyandıracak biçimde kullanılmalı ancak renk sayısı en fazla dört renkle sınırlandırılmalıdır. Görsel öğenin büyüklüğü amaca uygun ve imgenin okunabilirliğini sağlayabilecek oranda olmalıdır. Görsel öğelerin içeriği ayrıntı gerektiriyorsa boyutları büyük ve geniş tutulmalı ancak, tüm sayfayı kaplayacak kadar büyük görsel öğeler kullanılmaktan kaçınılmalıdır.

Görsel öğelerin öğrencilerin görsel düşünme becerilerinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda bazı bilgi türleri görsel materyallerle daha etkili sunulabilir. Görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi için öncelikle ilgi ve dikkat çekici olması, renk, boyut, görüntü vb. özellikleri yönünden de etkili olması gerekir. Ders kitaplarında kaliteli grafik ve resimler dikkatleri çeker ve sunulan bilgilerin önemli olduğu beklentisini artırarak metnin okunmasını etkiler (Yalın, 2006b). Ders kitaplarında resim, fotoğraf, şema, vb. görsel öğelerin öğrencinin imgeleme gücünü harekete geçirir, onlarda heyecan duygusunu uyandırır, estetik becerilerini güçlendirir, öğrenme isteklerini artırır. Bu nedenle, ders kitaplarında resimleme, fotoğraf, şema vb. görsel öğeler metin içerisinde uygun, yaratıcı, yönlendirici, düşündürücü, mesajı özetleyici ve bilgilendirici biçimde tasarlanmalıdır (Alpan, 2004 ve Keser, 2004). Bu nedenle ders kitaplarında kullanılacak görsel öğelerin özenle seçilmesi ve sayfa içerisine yerleştirilmesi mesaj tasarımı açısından önemlidir.

Ders kitapları öğretim programının amaçlarını gerçekleştirmek için öğrencilere gerekli mesajı veren önemli bir araçtır. Bu nedenle öğrencilere sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerde önemli ölçüde katkı sağlayan ders kitaplarının nitelikli olması gerekir. Ancak ders kitaplarının tasarımı ile ilgili yapılan birçok araştırmada değişik sorunların varlığı ortaya çıkmıştır. (Çalık, 2001; İşler, 2003; Alpan, 2004; Dane, Doğan ve Balkı, 2004; Kaptan ve Kaptan, 2004; Eşgi, 2005; Karababa, 2005; Atmaca, 2006; Tekbıyık, 2006; Yazıcı ve Yeşilbursa, 2007; Demirci, 2007; Kılıç ve Seven, 2008; Kuzu ve Yıldırım, 2008; Demirel, 2008; Eşgi ve Dursun 2008; Güzel, Oral ve Yıldırım, 2009). Ülkemizde eğitim sistemindeki gelişmelere göre ders kitaplarında da değişiklikler yaşanmaktadır. Bu değişikliklerin ders kitaplarının niteliğine olan yansımaları sürekli izlenerek değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda ilköğretim okullarında yapılandırmacı eğitim sistemine göre hazırlandığı belirtilen ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesine önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirmektir. Araştırmanın bu temel amacına ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Metnin içeriğini destekleyici görsel öğeler kullanılmış mı?
2. Görsel öğeler ile metnin içeriği tutarlı mı?
3. Görsel öğeler teknik özellikleri yönünden etkili kullanılmış mı?

4. Görsel öğeler sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmiş mi?

5. Görsel öğeler öğrenciyi düşündürcek nitelikte mi?

Yöntem

Araştırmanın modeli betimsel taramadır. Bu kapsamda araştırmanın yöntemi doküman incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma evreni Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca onaylanan ilköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığınca, altıncı sınıflar için, 4 farklı yayınevince hazırlanan ders kitabı uygun görülmüştür (MEB, 2009).

İlgili yönetmelik gereği ders kitaplarında yer alan tüm üniteler aynı ilkeler çerçevesinde hazırlandığı için tüm üniteleri değerlendirmek yerine bit üniteyi değerlendirilmiştir. Değerlendirilen ünitenin seçiminde, öğrenci kazanımı sayısı ve üniteye ayrılan süre dikkate alınmıştır. Altıncı sınıf sosyal bilgiler öğretim programında yer alan 7 ünite içerisinde “Kültür ve Miras” öğrenme alanı ve “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi kazanım sayısı ve ders saati süresi yönünden en fazla olduğu için “İpek Yolu’nda Türkler” ünitesi değerlendirilmiştir.

Verilerin toplanmasında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme belli başlı beş aşamada yapılabilir. Bu aşamalar dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verinin analiz edilmesi ve verinin kullanılmasıdır. Araştırmanın veri toplamak amacıyla alt amaçlara uygun olarak rubrikler geliştirilmiştir. Rubriklerin geçerliliğini sağlamak için farklı üniversitelerde görevli 6 alan uzmanından görüş alınmıştır. Rubrikler hazırlandıktan sonra ders kitapları araştırmacı ile birlikte 3 alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Ayrıca, değerlendirme sürecinde ortak bir strateji belirlenerek yöntem konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra uzmanlar ders kitaplarını rubriklere göre bağımsız olarak değerlendirmiş ve sonunda puanların aritmetik ortalamaları alınmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan rubrikler 5 seçenekli olarak hazırlanmıştır. Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. (1.0–1.8 hiç etkili değil, 1.9-2.6 çok az etkili, 2.7-3.4 orta düzeyde etkili, 3.5-4.2 oldukça etkili, 4.3-5.0 tamamen etkili olarak yorumlanmıştır.) Veriler, alt amaçlara göre gruplandırılarak sunulmuştur. Bu verileri desteklemek amacıyla ders kitaplarından örnek metinlere yer verilmiş ve birlikte yorumlanmıştır. Araştırma raporu içerisinde ders kitaplarını hazırlayan yayınevlerinin adları, sürekli tekrar etmemek için alfabetik sıraya göre A, B, C, D biçiminde kodlanarak atıf yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulguları alt amaçlara göre analiz edilerek sunulmuştur.

1. Metnin İçeriğini Destekleyici Görsel Öğelerin Kullanılması

Metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması ile ilgili bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo.1 Metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler genellikle kullanılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çoğunlukla kullanılmıştır.		
3	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kısmen kullanılmıştır.		
2	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler çok az kullanılmıştır.		
1	Metnin içeriğini destekleyici resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğeler kullanılmamıştır.		

Tablo 1'e göre, sosyal bilgiler ders kitaplarında metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin çok az düzeyde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Tüm ders kitaplarında (A, B, C, D) metnin içeriğini destekleyici resim, fotoğraf ve haritadan kısmen diğer görsel öğeler çok az düzeyde kullanılmıştır. Ayrıca görsel öğeler sayısal yönden de konular arasında dengesiz kullanılmıştır.

A ders kitabında resim ve haritalar bazı konular içerisinde sıkça kullanılmış, bazı konuların içerisinde de hiç kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 46 fotoğraf / resim, 15 harita ve 1 tablo kullanılmıştır. Örneğin, "Destan Yazanlar" konusu içerisinde Oğuz Kağan Destanı'yla ilgili 2 resim, 1 haritaya, Kök Tiğın Yazıtı'nın Doğu Çevirisi ile ilgili 3 resim, 2 haritaya yer verilmiş, "Kavimler Göçü" alt konusu içerisinde görsel öğeye yer verilmemiştir. Metin içerisinde grafik, şema, kavram haritası, kavramsal karikatür, vb. diğer görsel öğeler hiç kullanılmamıştır.

B ders kitabında metin içerisinde görsel öğe olarak en çok resim kullanılmıştır. Harita ve tablo kısmen kullanılırken kronolojik sıralama bir defa kullanılmıştır. Resim ve haritalar bazı konularda sıkça, bazı konularda da çok az sayıda kullanılmıştır. Ayrıca metin içerisinde grafik, şema, kavram haritası, kavramsal karikatür, vb. görsel öğeler kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 45 resim ve fotoğrafa, 10 haritaya, 8 tabloya ve 1 kronolojik sıra kullanılmıştır. Örneğin "Orta Asya'da Yaşam" konusu içerisinde 1 resim, "Ordu, Millet El Ele" konusu içerisinde 8 resim kullanılmıştır.

C ders kitabında metin içerisinde görsel öğe olarak en çok resim ve sonra harita kullanılmıştır. Metin içerisinde tablo bir defa kullanılmıştır. Resim ve haritalar diğer ders kitaplarında olduğu gibi bazı konularda sıkça, bazı konularda da hiç kullanılmamıştır. Bunların dışında hiçbir görsel öğe kullanılmamıştır. Ünite içerisinde 56 resim ve fotoğraf, 17 harita ve 1 tablo kullanılmıştır. Örneğin, "Destan Yazan Türkler" konusu içerisinde Oğuz Kağan Destanı ile ilgili 2 resim, 1 harita kullanılmış ancak Kavimler Göçü ve Bilge Kağan Yazıtı ile ilgili hiçbir görsel öğe kullanılmamıştır.

D ders kitabında ünite içerisinde 84 resim ve fotoğraf, 8 harita, 3 kronolojik sıralama kullanılmıştır. Kitaptaki her sayfada görsel öğeye yer verilmiş ve en çok resim kullanılmıştır. Örneğin, "Orta Asya'dan Anadolu'ya" konusu içerisinde Türklerdeki sanat konusu ile ilgili aynı sayfada 7 resim kullanılmış, ancak "İslamiyet Doğuyor" konusu içerisinde anlaşılır bir resim kullanılmamıştır.

2. Görsel Öğelerle Metnin İçeriğinin Tutarlı Olması

Görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlı olması ile ilgili bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo.2 Görsel Öğelerle Metnin İçeriğinin Tutarlı Olması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler genellikle metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.	A:3 B:3 C:3 D:4	3,25
4	Görsel öğeler çoğunlukla metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
3	Görsel öğeler kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
2	Görsel öğelerin çok azı metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
1	Görsel öğeler metnin içeriğine uygun olmadığı gibi, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte değildir.		

Tablo 2’ye göre görsel öğelerin metnin içeriği ile tutarlılığı orta düzeyde etkili olmuştur. Ders kitaplarında görsel öğelerin kısmen metnin içeriğine uygun olarak kullanıldığı, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte olduğu ortaya çıkmıştır. Metin içerisinde bazı görsel öğeler içerikle tutarlı, bazı görsel öğeler ise içerikle tutarsız olarak kullanılmıştır. Metnin içeriği ile tutarlı olan görsellerin, metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Örneğin, B ders kitabında, “Geçmişten Günümüze” konusu içerisinde tören, bayram ve kutlamalarla ilgili resimlere yer verilmiştir. Ayrıca geçmiş ve günümüzdeki törenlerle ilgili tablolar verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Geçmiş dönemlerde yapılan düğünlerle ilgili bilgileri vurgulamak için yanda görülen resim kullanılmıştır. Örnekten de anlaşılacağı gibi metnin açıklanmasına önemli ölçüde katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo1 ve tablo 2’deki bulgular dikkate alındığında metnin içeriğini destekleyici görsel öğelerin çok az düzeyde kullanıldığı ancak kullanılan görsel öğelerin içerikle genellikle tutarlı olduğu söylenebilir. Bu bulgulara göre, ders kitabındaki görsel öğelerin kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte olduğu söylenebilir. Metin içerisindeki görsel öğelerin çoğunluğu içerikle tutarlı olarak kullanılmıştır. Bu görsel öğeler metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli katkı sağladığı söylenebilir.

2. Görsel Öğelerin Teknik Özellikler Yönünden Etkili Kullanılması

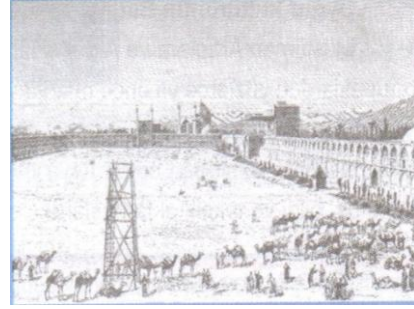
Ders kitaplarındaki görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması; görsel öğelerin rengi ve görsel öğelerin boyutları ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin rengi ile ilgili bulgular Tablo 3’te, görsel öğelerin boyutları ile ilgili bulgular Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo.3 Görsel Öğelerin Renginin Etkili Kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğelerin renkleri çoğunlukla amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
3	Görsel öğelerin renkleri kısmen amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
2	Görsel öğelerin renkleri çok az düzeyde amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
1	Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntılar vurgulamamıştır.		

Tablo 3’e göre, ders kitaplarında görsel öğelerin rengi çok az düzeyde etkili kullanılmıştır. Ders kitaplarında görsel öğelerin renkli olmasına ve renklerin amacına uygun kullanılmasına çok az düzeyde özen gösterildiği için önemli ayrıntıların vurgulanmasında etkili olmamıştır. Görsel öğelerin etkili olması ve verilmek istenen mesajı verebilmesi için renklerin gerçekçi, canlı, vurgulayıcı olması ve öğeler ile zemin rengi arasında uyum sağlaması önemlidir.

A ders kitabında, bazı haritalarda kullanılan renkler öğrencinin dikkatini çekecek biçimde seçilmiş ve önemli noktalar vurgulanmıştır. Ancak yandaki örnekte de görüldüğü gibi “Asker Millet” konusu içerisindeki aslına uygun olması açısından renkli olmayan fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraftaki öğeler açık olmadığı için metindeki içeriğinin açıklanmasında, öğrencilerin ilgi ve dikkatinin çekilmesinde etkili olmamıştır. Kitap içerisindeki birçok resmin kalitesiz ve siyah-beyaz olması mesajın etkili olarak verilmesine engel olmuştur.

B ders kitabındaki haritaların çoğunluğunda tek renk kullanıldığı için dikkat çekilmek istenen ülke, bölge, yerleşim yerleri ya da sınırlar yeterince vurgulanamamıştır. “Belgelerin Dili” konusu içerisinde Türklerin yaşadığı yerleri vurgulamak amacıyla yandaki harita kullanılmıştır. Bu harita tek renkten oluştuğu için bilgiyi vurgulayıcı, destekleyici ve kalıcı hale getirici bir özelliği bulunmadığı söylenebilir.

C ders kitabındaki bazı görsel öğeler siyah beyaz kullanılmış, bazılarında da renkler öğelerin ayrıntılarını vurgulayıcı nitelikte kullanılmamıştır. “Atatürk ve Türk Devletleri” konusu içerisinde Atatürk’le ilgili siyah beyaz fotoğraflar kullanılmıştır. Bu fotoğrafların özgün olması dikkat çekebilir ancak aynı sayfa içerisindeki çok sayıda siyah beyaz resim kullanılması sayfanın sıkıcılığını artırabilir. Ayrıca yan yana kullanılan siyah beyaz resimler bu sorunu artırabilir.

D ders kitabındaki özellikle metin içerisinde sıkça arka plan renklendirilmiş ve arka planla görsel öğelerin rengi uyum sağlamamıştır.

Tablo.4 Görsel Öğelerin Boyutlarının Etkili Kullanılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğelerin boyutları gerçeğine uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğe uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı kısmen vurgulayıcı detay kullanılmıştır.		
3	Görsel öğelerin boyutları kısmen gerçeğe uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayacak detay bazen kullanılmıştır.		
2	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe çok az uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayıcı detay çoğunlukla kullanılmamıştır.		
1	Görsel öğelerin boyutları gerçeğe uygun düzenlenmemiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detaylar kullanılmamıştır.		

Tablo 4’e göre, görsel öğelerin boyutları çok az düzeyde etkili kullanılmıştır. Tüm ders kitaplarında görsel öğelerin boyutlarının gerçeğe çok az uygun düzenlendiği ve gerekli mesajı vurgulayıcı detayların çoğunlukla kullanılmadığı ortaya çıkmıştır.

A ders kitabındaki metin içerisinde harita, fotoğraf ve resimlerin boyutları her sayfada farklı ölçülerde kullanılmıştır. Bazı harita ve resimlerin büyüklüğü sayfanın yarısından büyük, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Diğer yandan görsel öğelerin çoğunluğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

B ders kitabında metin içerisinde harita, fotoğraf ve resimlerin boyutları her sayfada farklı ölçülerde kullanılmıştır. Bazı harita ve resimlerin boyutu, sayfanın yarısından büyük, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Diğer yandan görsel öğelerin çoğunluğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

C ders kitabındaki bazı harita ve resimlerin sayfanın yarısını kapladığı, bazılarının ise okunmayacak kadar küçük olduğu görülmektedir. Görsel öğelerin birçoğunda dikkat çekilmek istenen detaylar açık ve net biçimde vurgulanmamıştır.

D ders kitabındaki bazı harita ve resimler sayfanın yarısından büyük, bazıları ise okunmayacak kadar küçük düzenlenmiştir.

4. Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Etkili Biçimde Yerleştirilmesi

Görsel öğelerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi; görsel öğelerin metnin yakınında yer alması, görsel öğelere gönderme yapılması ve görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ölçütleri açısından değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin metnin yakınında yer alması ve görsel öğelere gönderme yapılması ile ilgili bulgular Tablo 5’te, görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ise tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo.5 Görsel Öğelerin Metnin Yakınına Yerleştirilmesi Ve Gönderme Yapılması

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ve göndermeler yapılmıştır.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ama bazen göndermeler yapılmıştır.		
3	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve bazen göndermeler yapılmıştır.		
2	Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve çok az göndermeler yapılmıştır.		
1	Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almamış, göndermeler yapılmamıştır.		

Tablo 5’e göre, görsel öğelerin metnin yakınına yerleştirilmesi ve gönderme yapılması çok az düzeyde etkili olmuştur. Tüm ders kitaplarında görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış, ancak çok az göndermeler yapılmıştır.

A, B, C ve D ders kitaplarında metni destekleyici görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almıştır. Ancak görsel öğelerin etkisini artırıcı göndermelere çok az düzeyde yer verilmiştir. Başka bir ifadeyle, metin içerisinde kullanılan görsel öğelere yönelik açıklayıcı veya ilişkilendirici nitelikte göndermeler yapılmamıştır. Bazı resim ya da haritalarla ilgili sorularda “yandaki”, “aşağıdaki”, “yukarıdaki” gibi ifadeler kullanılmıştır. Metin içerisinde görsel öğelere yeterince göndermenin yapılmaması metinle görsel öğe arasındaki tutarlılığı olumsuz etkilemiştir. Özellikle metnin, üstünde, yanında ya da altında birden fazla görsel öğenin olması halinde hangi öğeye göndermenin yapıldığı açıkça belirtilmelidir. Aksi halde öğrenciyi çelişki içerisinde kalabilir.

Tablo.6 Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Bölünmeden Yerleştirilmesi

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler sayfa içerisine bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler sayfa içerisine genellikle bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
3	Görsel öğeler sayfa içerisine kısmen bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
2	Görsel öğeler sayfa içerisine çok az düzeyde bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
1	Görsel öğeler genellikle sayfa içerisinde bölündüğü için bütünlüğü sağlamamıştır.		

Tablo 6'ya göre, ders kitaplarındaki görsel öğelerin sayfa içerisinde bütünlüğü sağlayıcı bir nitelikte bölünmeden yerleştirilmesi çok az düzeyde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ders kitaplarında birçok görsel öğe bölünerek yerleştirilmiştir.

A ders kitabında;“Köl Tiğın Yazıtı”nın Doğuyüzü Çevirisi” ile ilgili metinle, bu metinle bağlantı Kök Türk Devleti ile Kutluk Devleti haritaları farklı sayfalarda yer almıştır. B ders kitabında“Kavimler Göçü” konusu içerisinde verilen bir harita karşılıklı iki sayfayı kapsamıştır. C ders kitabında “Atatürk ve Türk Devletleri”, “Türklerde Bayram Geleneği ve Nevruz” konusu içerisinde kullanılan resimler birbiriyle iç içe girmiştir. D ders kitabında bazı görsel öğeler iki sayfaya bölünmüştür. Görsel öğelerin bölünmesi iletişim engeli olacağı için tasarım ilkelerine uygun olmadığı söylenebilir.

5. Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürmesi

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi ile ilgili bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo.7 Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürmesi

	Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5	Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	A:2 B:2 C:2 D:2	2
4	Görsel öğeler çoğunlukla ilgi ve dikkat çekici bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
3	Görsel öğeler kısmen ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
2	Görsel öğeler çok az düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
1	Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici olmadığı gibi bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte değildir.		

Tablo 7'ye göre görsel öğelerin, öğrenciyi düşündürmede çokaz düzeyde etkili kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu bulguya göre tüm ders kitaplarında görsel öğelerin ilgi ve dikkat çekmede, bilgiye yönlendirmede ve araştırma yapmaya fırsat vermede yeterli olmadığı söylenebilir. Öğrenciyi düşündürmede etkili olmayan görseller genellikle metinle tutarsız, renk, boyut, kalite ve içerik yönünden de niteliksiz olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra çokaz sayıda görsel öğe öğrenciyi düşündürücü nitelikte kullanılmıştır.

Örneğin, B ders kitabında, "Kültür Bir Hazinedir" konusu içerisinde Hunlarla ilgili kültürel unsurların ele alınan bir metin içerisinde yandaki "eyer" resmine yer verilmiştir. Öğrencinin metni okumadan bunun eyer olduğunu anlamayabilir. Çünkü bazı öğrenciler eyer kavramını ilk defa duymuş ya da hiç görmemiş olabilir. Eyer resminin sanatsal değeri ve Türk tarihindeki yerini anlatmak için bunun at üzerinde verilmesi hem dikkati çeker hem de öğrenciyi ilgili bilgiye yönlendirir.

Tartışma ve Yorum

Ders kitaplarında görsel öğe olarak en çok resim ve daha sonra harita kullanılmıştır. Görsel öğe sayıca en az A, en çok D ders kitabında yer almıştır. D ders kitabında tablo, A ve C ders kitaplarında kronolojik sıralama kullanılmamıştır. Ders kitaplarında şema, grafik, bulmaca, kavram haritası, kavramsal karikatür, kavram ağı vb. görsel öğeye yer verilmemiştir. Ayrıca bazı alt konularda çok sayıda görsel öğeye yer verilirken bazı alt konularda ise hiç yer verilmemiş ya da yetersiz sayıda yer verilmiştir. Bu bulgular, ders kitaplarında görsel öğelerin plansız ve yetersiz bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Yazılı bir metni desteklemek için kullanılması gereken görsel öğelerin önceden planlanması ve ona göre metin içerisine yerleştirilmesi tasarım açısından önemlidir. Ancak ders kitaplarında görsel öğelerin yeterli ve etkili kullanılmamıştır. İçeriği desteklemek amacıyla genellikle resim ve fotoğraf, kısmen harita ve çok az düzeyde de tablo ve kronolojik sıra kullanılmıştır. Julie ve Earl'nin (1997) grafik ve görsellerin öğrenmeye etkisiyle ilgili yaptıkları bir araştırmada fotoğraf, çizim ve diğer grafiklerin ders kitaplarında önemli bir etkiye sahip oldukları sonucuna varmışlardır. Yine aynı araştırmada öğrencilerin ders kitaplarından ne beledikleri saptanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre grafikler/görseller, gençlerin ilgilerini çekici konular, örgütlenmiş motifler, sözcükler ve tasarım ilk beş sırada yer almıştır. Bu nedenle görsel öğelere yeterli ve tutarlı biçimde yer vermeyen ders kitaplarının nitelikli olması beklenemez.

Görsel öğelerin renkli olmasına kısmen özen gösterilmiş, ancak renkler genellikle amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntıları vurgulamamıştır. Öğeler ile zemin rengi arasında uyum çokaz sağlanmıştır. Bazı haritalarda tek renk kullanıldığı için dikkat çekilmek istenen ülke, bölge, yerleşim yerleri ya da sınırlara yeterince vurgu yapılmamıştır. Bazı resim ya da fotoğraflar siyah- beyaz kullanıldığı için ayrıntıları vurgulamada hiç etkili olmamıştır. Ders kitaplarında görsel öğelerin sayfa içerisinde dağınık ve karışık kullanıldığı, görsel öğeleri yerleştirilirken konu ya da sayfa başı,

ortası, sonu dikkate alınmadığı, sayısı ve büyüklüğü yönünden sayfalar arası denge gözetilmediği ve bazı görsellerin bölündüğü görülmektedir.

Farklı yayınevlerince hazırlanan ders kitaplarında renk kullanımı, görsel öğelerin boyutu, görsellerin içerisindeki öğelerin konumu, görsellerin seçiciliğini etkileyen kalite ile ilgili sorunlar benzerlik göstermektedir. Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğine uygun olarak kullanılmadığı, benzerlikler ve farklılıkları vurgulayacak özelliklere dikkat edilmediği, mesajları etkili kılacak ve ön plana çıkaracak detaylara özen gösterilmediği görülmektedir.

Görsel materyaller, öğrencilerin görsel düşünme becerilerinin gelişmesinde ve bazı bilgi türlerinin sunulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Kaliteli grafik ve resimler okuyucunun dikkatini çeker ve sunulan bilgilerin önemli olduğu beklentisini artırarak metnin okunmasını etkiler (Yalın, 1996b, s.2). Ders kitaplarında resim, fotoğraf, şema, vb. görsel öğeler öğrencinin imgeleme gücünü harekete geçirir, onlarda heyecan duygusunu uyandırır, estetik becerilerini güçlendirir ve öğrenme isteklerini artırır. (Alpan,2004 ve Keser,2004). Görsel öğelerin bu etkisine rağmen ders kitaplarında çokaz düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte kullanılmıştır. Keser (2004), Alpan (2004), Eşgi ve Dursun'un (2008) yaptığı araştırmalarda görsel tasarımın hiç bir ders kitabında tam olarak uygulanmadığı ortaya çıkmıştır. Keser (2004) yaptığı araştırmada bazı ders kitaplarında görsel öğelere yeterince yer verilmediği, görsel öğelerin mesaj aktarımına katkıda bulunmadığı, görsel öğelerin renkli olmadığı, görsel öğelerin boyutlarının amaca uygun kullanılmadığı ve görsel öğelerin okuma akışını engellediği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra görsel öğelerin ilgili metnin yakınında yer aldığı saptanmıştır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçlarının tutarlı olduğu görülmektedir.

Ders kitaplarının vermek istediği mesajı güçlendirmek için tablo, grafik ve görseller gibi birçok araç kullanılabilir. Metnin görsellere gönderme yapması ve görsellerin de metni doğrudan destekleyecek nitelikte olması gerekir (Hartley, 1990). Vekiri (2002) yaptığı bir araştırmada grafiklerin metinle birlikte verilmesi halinde öğrenme üzerindeki etkilerinde artış olduğu sonucuna varmıştır. Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel öğeler yönünden etkili tasarlanmadığı söylenebilir. Özellikler ilköğretim düzeyindeki ders kitaplarında görsel öğelerin önemli bir yeri vardır. Görsellerin metinle tutarlı olması, içeriği desteklemesi, öğrencinin dikkatini çekmesi, okumayı ve akışı kolaylaştırması için görsel öğelerin sayfa içerisine etkili olarak yerleştirilmesi mesaj tasarımı açısından önemlidir. Ancak görsellerin kullanılmasında gerekli özenin gösterilmediği söylenebilir.

Yalın'ın (1996b) yaptığı araştırmada, bazı ders kitaplarında görsel öğelerin metinlerle tutarlı, ancak bazı kitaplarda tutarsız olduğu, haritalar ve bazı grafikler için kullanılan renklere birbirine yakın renk tonları kullanıldığından göz seçiciliğinin kaybolduğu ortaya çıkmıştır. Ders kitaplarının hazırlanmasında öğretim programına bağlı kalma, görsel düzen, tasarım, fiziksel yapı, içerik, dil ve anlatım gibi özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekir (Kuzu ve Yıldırım, 2008). Öğrenmeyi etkileyen temel ilkelerden birisi kitapların eğitici gücüdür. Öğrenci, ders kitaplarından bütün yönleriyle yararlanabildiği ölçüde bilgiye ulaşma oranı artacaktır. Bu nedenle bir ders kitabı hazırlanırken bilimsel içerik, dilbilgisi kuralları, eğitsel tasarım ve görsel düzeni açısından bütün olarak yeterli olması gerekir. Ancak genel kanı, ders kitaplarının büyük

bir kısmının biçim, tasarım ve içerik açısından tekrar gözden geçirilmesine gereksinim bulunduğu yönündedir (Çalık, 2001, s.1).

Eşgi ve Dursun (2008) ilköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım yönünden yeterli olmadığını saptamışlardır. Görsel öğelerin kalitesiz ve hatalı olduğu, kullanılan öğelerin birbirleriyle uyumsuz olduğu ve 11 görsel tasarım ilkesinin tüm kitaplarda dikkate alınmadığı ortaya çıkmıştır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçları arasında benzerlik bulunmaktadır. Çünkü her iki çalışmada da görsel tasarımlarla ilgili önemli sorunların olduğu görülmektedir.

Görselleştirme, günlük yaşantı kadar eğitim yaşantısında da giderek önem kazanmaktadır. Görsel öğeler, ister tek başına isterse yazı ile birlikte kullanılсын öğrenmeye olan katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü birçok insan görsel öğelerin yazıya oranla daha kolay anlaşılacağını düşünmektedir. Ayrıca, görsel öğelerin bir iletişim aracı olarak yazılı materyallere göre daha evrensel olduğu söylenebilir. Öğrenciler belirli konulardaki bilgilere erişme becerisini ders kitaplarının görselliği ile eş anlamlı görmekteirler. Görsel öğrenme özellikle ilköğretim düzeyindeki çocuklar için işitsel öğrenmeden daha önce gelmektedir. Kitaptaki iyi resimlemeler öğrenmeyi hızlandırır. Bu nedenle, kitap resimleri motivasyonu sağlamalı, metinle uyum içinde olmalı ve resimlerde estetik değer olmalıdır (Atmaca, 2006, s.17).

Görsel öğelerin içeriği kavramaya yardımcı olma, dikkati çekme, motive etme, soyut ve karmaşık kavramları açıklayıcı olma, kolayca yorumlanabilme, hatırlamayı kolaylaştırma gibi yararları vardır. Son yıllarda yazılı ders materyallerindeki resimlendirmelerde artış olduğu görülmektedir. Ancak, kullanılan resimlendirmelerin niteliği için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir (İşler, 2003).

Kaptan ve Kaptan (2004) ders kitaplarındaki tasarım sorunları ve öğrencilerin öğrenme düzeyine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ders kitaplarında, içerik sorunlarıyla birlikte, öğrencilerin öğrenme düzeyini olumsuz yönde etkileyen tasarım sorunlarının varlığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ders kitaplarının kapak tasarımı, tipografisi, kâğıt ve baskı kalitesi, cilt yapımı ve grafik tasarımı açısından sorunlu olduğu saptanmıştır. Ders kitaplarında genellikle resimlerin düzensiz yerleştirilmesi, sayfanın tamamını doldurma isteği, gereksiz süslemeler, yanlış renk seçimi, okunaksız yazı, yalın ve sadelikten uzak olması sorunun asıl kaynağını oluşturmaktadır. Adı geçen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçlarının birbirini desteklediği görülmektedir. Her iki çalışmada da görsel tasarımla ilgili sorunların benzer olduğu söylenebilir.

Karababa'ya (2005) göre, Türkiye'de yazılmış kitaplardaki resimler metinle ilişkili olmasına rağmen metni tamamlayıcı, açıklayıcı ve anlamayı güçlendirici bir nitelikte değildir. Türkiye'de yazılmış kitaplarda bir konuda sadece bir resim bulunurken İngiltere'de yazılmış kitaplarda en az iki, en çok yedi resim bulunmaktadır. İngiltere'de yazılmış kitaplarda en az soru yanıt, Türkiye'de yazılmış kitaplarda en çok soru yanıt tekniği kullanılmıştır. Kitaplarda bu tekniğin çok kullanılması kitapları öğrenciyi sınavan, sorgulayan, öğrenilen bir konunun hatırlanıp hatırlanmadığını sıkça vurgulayan ve yaratıcılığı engelleyen bir yapıya büründürmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre, İngiltere'de ders kitapların resimlendirilmesine oldukça önem verilmiş, her konu içinde ilgili renkli resimler ile öğrencilere oku, yaz ve arkadaşınla paylaş gibi yönergeler yer almıştır. Resimler işlenen konuyu açıklayıcı ve tamamlayıcı niteliktedir.

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında ülkemizdeki ders kitaplarıyla ilgili görsel tasarımıyla ilgili önemli sorunların varlığı dikkati çekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayından geçmiş birçok ders kitabında da görsel tasarım yönünden önemli sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde ders kitaplarının içeriği değişmiş, farklı kuram ya da yaklaşımlara dayalı olarak hazırlanmış ancak tasarımla ilgili sorunlar devam etmiştir. Ayrıca ders kitaplarının hazırlanmasında aynı ölçütler kullanılmasına rağmen hem kitaplar arasında hem de aynı ders kitabı içerisinde tutarsızlıklar devam etmiştir. (Dane, Doğan ve Balkı 2004), (Güzel, Oral ve Yıldırım 2009), (Keser, 2004), (Eşgi 2005)

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın bulguları dikkate alındığında ders kitaplarında görsel tasarım ilkelerinin etkili kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hem ders kitapları arasında hem de aynı ders kitabı içerisinde tasarım ilkeleri tutarsız kullanılmıştır. Ders kitaplarında resim, fotoğraf ve harita tüm ders kitaplarında, tablo ve kronolojik sıralamalar bazı ders kitaplarında kullanılmış, ancak şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görsel öğeler ders kitaplarında kullanılmamıştır.

Metin içerisindeki görsel öğeler alt konulara göre tutarlı olarak dağıtılmamış ve bazı görsel öğeler içeriği desteklememiştir. Görsel öğeler sayfa içerisinde dağınık kullanılmış, konu ya da sayfa başı, ortası, sonu dikkate alınmamış sayısı ve büyüklüğü yönünden sayfalar arası denge gözetilmemiş, bazı görsel öğeler bölünmüştür. Ders kitaplarında siyah beyaz resimlere yer verilmiş, bazı resimlerde tek renk kullanılmış, bazı resimlerde de renkler uyumsuz kullanılmıştır. Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğine uygun olarak düzenlenmemiştir. Görsel öğeler, ilgi ve dikkat çekme, bilgiye yönlendirme ve araştırma yapma fırsat verme konusunda çok az düzeyde etkili olmuştur.

Ders kitaplarının hazırlanmasında başta görsel tasarım ilkeleri olmak üzere tüm mesaj tasarım ilkelerine uyulmalıdır. Mevcut ders kitaplarındaki mesaj tasarımı ilkeleri ile ilgili hatalar ve eksiklikler giderilmelidir. Ders kitaplarının hazırlanması ve değerlendirilmesi sürecinde mesaj tasarımı ilkeleri bir bütünlük içinde ele alınmalıdır. Ders kitabı hazırlama komisyonunu oluşturacak kişiler özenle seçilmeli ve bu kişilere kitap hazırlama sürecine başlamadan önce mesaj tasarımı ile ilgili eğitim verilmelidir. Ders kitaplarının incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde mesaj tasarımı uzmanlarından yararlanılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Alpan, G. (2004). *Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atmaca, A.E. (2006). İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme. *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı: 171.
- Bertin, J. (1983). *Semiology of Graphics*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin.
- Çalık, T. (2001). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuz Türkçe 1-8*. Nobel Yayınları, Ankara.

- Dane A., Dođar, Ç.ve Balkı, N. (2004). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Deđerlendirmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*: 6 (2). 1-18
- Demirci, C. (2007). Fen Bilgisi 6, 7 ve 8. Sınıf Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 33: 108-119
- Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (2008). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Pegem A Yayınları, Ankara.
- Eşgi, N. (2005). İlköğretim 5. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 165.
- Eşgi, N. ve Dursun F. (2008). 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretimi Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22
- Goodman, N. (1968). *The Languages of Art*, Hackett, Indianapolis.
- Güzel, H., Oral, İ. ve Yıldırım A. (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:27. 133 -142.
- Hartley, J. (1990). *Textbook Design: Current Status And Future Directions*. Department of Psychology, University of Keele, Staffordshire ST5 5BG, U.K.
- İşler, A.Ş. (2003) Yazılı Ders Materyallerinde İllüstrasyon Kullanımının Dayandığı Temel İlkeler ve Sağladığı Katkılar. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı:157
- Julie H. L. ve Earl H. C. Jr. (1997) *The "Real" Experts Address Textbook Issues* Author(s): Source: Journal of Adolescent & Adult Literacy, Vol. 41, No. 4 pp. 282-291 Published by: International Reading Association
- Kaptan, S. G. ve Kaptan, A.Y. (2004). *Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunları ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, Malatya.
- Karababa, Z.C. (2005). Avrupa'da Anadili Öğretimi Türkçe ve İngilizce Anadili Ders Kitaplarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi* Sayı: 167.
- Keser, H. (2004). İlköğretim 4. Sınıf Bilgisayar Ders Kitaplarının Görsel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2 (3)
- Kılıç, D. (2005). *Ders kitabının öğretimdeki yeri*. (ed. Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K.) *Konualanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 37- 53.
- Kılıç, A. ve Seven S. (2008) *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Kuzu, A. ve Yıldırım Y. (2008). *Bilişim Teknolojileri Öğretim Programına Yönelik Hazırlanmış Öğretmen Kılavuz ve Öğrenci Çalışma Kitaplarının Uygunluđuna İlişkin Bilgisayar Öğretmenlerinin Görüşlerinin Belirlenmesi*. VIII. Uluslar Arası Eğitim Teknolojileri Konferansı, Eskişehir.
- MEB. (2009) *Tebliğler Dergisi*. Sayı: 2009/2616 Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Pelletier, C. M. (1995). *A handbook of techniques and strategies for coaching student teachers*. USA: A Simon and Schuster Company.
- Schwartz, N. H., Ellsworth, L. S., Graham, L., ve Knight, B. (1998). Accessing prior knowledge to remember text:Acomparison of advance organizers and maps. *Contemp. Educ. Psychol.*23: 65–89.
- Tekbıyık, A. (2006). Lise Fizik I Ders Kitabının Okunabilirliđi ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*,14(2) 441- 446

- Vekiri I. (2002) *What Is the Value of Graphical Displays in Learning?* Educational Psychology Review, Vol. 14, No. 3
- Wright, P. (1980). *The Comprehension Of Tabulated Information: Some Similarities Between Reading Prose And Reading Tables.*N.S. P. I. Journul. XIX(X), 25-2).
- Yalın, H.İ. (1996a). Ders Kitapları Tasarımı. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:132. 61-66
- Yalın, H.İ. (1996b) *Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. 6. Milli Eğitim Sempozyumu, 4-5 Ekim, Kütahya.
- Yalın, H.İ. (2000). *Öğretim teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Nobel yayınları. 2. Baskı, Ankara
- Yazıcı, K. ve Yeşilbursa C. (2007) Sosyal Bilgiler Derslerinde Yazılı Materyallerin Öğrencilerin Okuma Seviyelerine Uygunluğunun Belirlenmesinde Kullanılan Ölçme Araçları. TSA. Sayı:1.